

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2025

Google Scholar

zenodo

INNOVATIVE
WORLD

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY, ONLAYN
KONFERENSIYASI TO'PLAMI

2-JILD 2-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

МУШУК Зуфосини (*NEPETA CATARIA L.*) ИНТРОДУКЦИОН БАХОЛАШ

Рахматов А.А.,
ТДАУ, таянч докторант

Махкамов Т.Х.
ТДАУ, б.ф.д., профессор
abdurashid.rahmatov@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада Мушук зуфосини (*Nepeta cataria L.*) интродукцион баҳолаш бўйича олинган натижалар келтирилган. Ушбу турнинг интродукция шароитида ўсиши ва ривожланиши, морфологик кўрсаткичлари, ҳосилдорлиги, касаллик ва зараркунандаларга чидамлилиги, интродукция шароитига яхши мослаша олганлиги бўйича жами 75 балл билан баҳоланди ва Тошкент воҳаси тупроқ-иқлим шароитида кўпайтириш мумкин бўлган истиқболли ўсимлик эканлиги аниқланди.

Калит сўзлар. бегона ўтлар, бир йиллик ўсимлик, интродукция, морфологик кўрсаткичлар.

Интродукцион баҳолаш интродуцентни мазкур экологик шароитда ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлиги ва чидамлилиги каби кўрсаткичларининг таққосланиши асосида амалга оширилади [7]. Интродукция натижаларини баҳолаш бир йиллик ўсимликларда [1] ва кўп йиллик ўт ўсимликларда Б.А. Головкин [4] томонидан таклиф этилган. Кейинчалик Андреев [1] томонидан ўт ўсимликлар интродукцияси натижаларининг баҳоланиши, уларнинг ҳаётий шаклига асосланиб амалга оширилди. Н.А. Базилевская [2] ўт ўсимликларининг интродукцияси ва иқлимлаштирилиши натижаларини 6 балли шкала асосида баҳолади.

Республикамиз шароитида Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Ботаника боғида И.В. Белолипов томонидан ўсимликлар интродукциясининг натижаларини баҳолаш экоинтродукцион усули асосида ўсимликларни интродукцион баҳолаш шкаласи ишлаб чиқилди [3].

Ю.М. Мурдахаев [6] доривор ўсимликларни республикамиз шароитида интродукцияси, ўсиш ва ривожланиш хусусиятларини, мослашиш жараёнини уларнинг флористик ареаллари, ҳаётий шакли ва экогеографик тарқалиш хусусиятларига боғлаб ўрганган.

Кейинчалик эса Б.Е. Тўхтаев [8] томонидан “Ўзбекистоннинг шўр ерларида доривор ўсимликларнинг интродукцияси” мавзусида амалга оширилган илмий тадқиқот ишларида шўр тупроқларда доривор

Ўсимликлар интродукцияси натижаларини баҳолаш шкаласи ишлаб чиқилди ва унга асосан ўсимликларнинг интродукцион чидамлилиги, намликка, юқори ҳароратга, паст ҳароратга нисбатан ҳолати ва табиий ҳолда кўпайишига асосий эътибор қаратилди.

Тадқиқот ишимизда Мушук зуфосини (*Nepeta cataria* L.) турини интродукцион баҳолаш учун Б.Е. Тўхтаевнинг [8] 100 балли шкаласидан фойдаланилди. Шунингдек, *N. cataria* L. турини кенг масштабдаги плантацияларини ташкил этиш мақсадида асосий кўрсаткичларни ўсимликларнинг майдондаги чидамлилиқ хусусиятларига қаратилди (жадвалга қаранг).

Қуйидаги жадвалдан кўриниб турибдики, ўсимликнинг юқори ҳароратга муносабати юқори кўрсаткичга эга бўлиб, 15 баллни ташкил этди. Бу ҳолатни ўсимликнинг Ўзбекистонда табиий ҳолатда тарқалганлиги ва интродукция ҳудудининг тупроқ-иқлим шароитларига мослашганлиги билан изоҳлаш мумкин.

жадвал

***N. cataria* L. ни интродукцион баҳолаш натижалари**

Кўрсаткичлар	Даража ва баллар						Интродукцион баҳоси
	Чидамли	15	Ўртача чидамли	10	Чидамсиз	5	
Юқори ҳароратга муносабати	Чидамли	15	Ўртача чидамли	10	Чидамсиз	5	Чидамли-15
Паст ҳароратга муносабати	Чидамли	15	Ўртача чидамли	10	Чидамсиз	5	Чидамли-15
Суғоришга бўлган талаби	Паст	15	Ўртача	10	Юқори	5	Ўртача-5
Табиий ҳолда кўпайиши	Жадал	25	Ўртача	15	Кўпай-майди	5	Ўртача-15
Бегона ўтларга чидамлилиги	чидамли	15	Ўртача	10	Чидамсиз	5	Чидамли -15
Касаллик ва зараркунандалар билан зарарланиши	Зарарлан-майди	15	Кучсиз зарарла-нади	10	Кучли зарарла-нади	5	Кучсиз зарарланади -10
Жами							75

Паст ҳароратга муносабати юқори кўрсаткичга эга бўлиб, 15

баллни ташкил этди. Тадқиқот объекти кўп йиллик ҳаётий шаклга эга бўлгани сабабли совуққа нисбатан чидамлилиқ хусусиятини кузатиш имконияти бўлди. Қиш ойидаги паст ҳарорат шароитида илдиз бўғзида жойлашган янгиланувчи куртаклари ва илдиз тизимининг чидамлилиги сабабли паст ҳароратга муносабатини юқори чидамли хисобланди.

Ўсимлик намликка нисбатан муносабатига кўра мезофит бўлиб, табиий шароитда ярим соя ва кунгай нам жойларда ўсади. Шунинг учун суғоришга бўлган талаби ўртача кўрсаткичга эга бўлиб, 10 баллни ташкил этди. Шу сабабли ўсимликнинг плантацияларида тупроқнинг намлигини доим назоратга олиш ва намликни сақлаб қолиш тадбирларини амалга ошириш талаб этилади.

Табиий ҳолда кўпайиши хусусиятига кўра “ўртача” кўрсаткичини намоён этиб, 15 баллга эга бўлди. Табиий ва интродукция шароитларида фақат уруғлари ёрдамида кўпаяди.

Бегона ўтларга чидамлилиқ кўрсаткичи юқори бўлиб, “чидамли” кўрсаткичини намоён этди ва 15 балл билан баҳоланди. Ушбу тур таркибида эфир мойларини тутиши хисобига аллелопатик хусусиятни намоён этади ва бегона ўтларни сиқиб чиқариши кузатилади. Шу билан бирга кузатувларда, ресурсларга нисбатан курашда устунлик қилиши ҳам аниқланди. Ушбу аллелопатик хусусияти сабабли ўсимликни маданий плантацияларини ташкил этиш ишларида бегона ўтларга қарши кураш ишларига ортиқча харажат талаб этмаслигини билдиради.

Касаллик ва зараркунандалар билан зарарланиши кузатилмади. Аммо хорижий давлатларда касалликлари ва зараркунандалари мавжудлиги қайд этилган [5]. Шу сабабли интродукцион баҳоси ўртача 10 баллни ташкил этди, яъни келажакда кучсиз зарарланиши мумкин. Ўргимчак кана ва шира ўсимликдаги эфир мойлари ва хиди туфайли уни зарарлай олмайди. Шунинг хисобига ушбу зараркунандаларга қарши кучли иммунитет мавжуд. Аммо ўсимлик плантацияларини доимий равишда суғориш сабабли замбуруғ (кулранг моғор) касалликларини пайдо бўлишига сабаб бўлиши мумкин. Намлик етишмаса, яъни ўта қуруқ ва иссиқ иқлим шароитида ўсимлик туплари ун шудринг касаллиги билан зарарланиши мумкин.

Демак, *N. cataria* L. нинг юқори ҳароратга муносабати, яъни чидамлилиги 15 баллни (чидамли), паст ҳароратга муносабати (юқори чидамли) 15 баллни, суғоришга бўлган талаби (ўртача) 10 баллни, табиий ҳолда кўпайиши (ўртача) 15 баллни, бегона ўтларга чидамлилиги (чидамли) 15 баллни, касаллик ва зараркунандалар билан зарарланиши (ўртача) 10 баллни ташкил этди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, *N. cataria* L. интродукция шароитида ўсиши ва ривожланиши, морфологик кўрсаткичлари,

ҳосилдорлиги, касаллик ва зараркунандаларга чидамлилиги, интродукция шароитига яхши мослаша олганлиги бўйича жами 75 балл билан баҳоланди ва Тошкент воҳаси тупроқ-иқлим шароитида кўпайтириш мумкин бўлган (истикболли) ўсимлик эканлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Андреев Г.Н. Интродукция травянистых растений в Субарктику. Апатиты // Колький. филиал им. Кирова АН СССР. - Ленинград, 1975. - 166 с.
2. Базилевская Н.А. Теории и методы интродукции растений. - Изд-во Московского университета, 1964. - 130 с.
3. Белолипов И.В. Краткие итоги первичной интродукции растений природной флоры Средней Азии в Ботаническом саду АН УзССР // Интродукция и акклиматизация растений: Сб. науч. тр. - Ташкент, 1976. Вып. 13. - С. 9-58.
4. Головкин Б.Н. Переселение травянистых многолетников на Полярный Север. - Ленинград: Наука, 1973. - 266 с.
5. Кадырбеков Р.Х. Материалы по фауне тлей (Aphidinea, Aphididae) казахстанской части Западного Тянь-Шаня // Tethys Entomological Research VI, 2002, С.65-76.
6. Мурдахаев Ю. М. Ўзбекистонда ватан топан доривор ўсимликлар. - Тошкент: Фан, 1992. - 76 б.
7. Работягов В. Д., Митрофанова И. В., Аксёнов Ю. В. Геномная инженерия представителей рода *Nepeta* L. in situ и in vitro // Бюллетень Государственного Никитского ботанического сада. - 2009. - №. 98. - С. 5-8
8. Тухтаев Б.Е. Интродукция лекарственных растений на засоленных землях Узбекистана: автореф. дис. ... докт. биол. наук. - Ташкент: ИГ и ЭБР АН РУз, 2009. - 38 с